

NĚKOLIK POZNÁMEK O STARŠÍCH VÝZKUMECH V PRAŽSKÉ KOTLINĚ A O JIŽNÍ HRANICI PRAŽSKÉ SÍDELNÍ ZÓNY

Jan Bouzek

I.

Staré pořekadlo praví, že nejlépe se umírá těm archeologům, kteří řádně vypublikují své výzkumy. Ideálně to asi stihnout nelze, ale pokoušet se o to musíme.¹ Z mých záchranných výkopů pod Muzeem hlavního města Prahy zůstal největším mým hříchem několikátýdenní výzkum v roce 1958 v Praze-Bubenči, Ve Struhách, kde bylo polykulturní naleziště s objekty většiny pravěkých kultur – volutové, vypíchané, řivnáčské, něco únětické, knovízské Ha A i štítarského stupně; z posledního období byla nejvýznamnějším nálezem velká jáma s kostrou obětovaného býka s usekanými končetinami. Z bylanské kultury bylo zjištěno jen několik střepů z rozrušené jámy, z laténské pohřebiště byl publikován aspoň jeden hrob se železným mečem a kančími kly (Bouzek 1974); ostatní byly chudé. Zastoupena byla i starší doba římská a doba hradištní. Plány a podrobná zpráva zůstaly u tehdejší ředitelky pravěkého oddělení Zdeňky Krumphanzlové a ani po její smrti se nenašly. Další poznámky jsem měl ve sklepech při vltavské zátopě a byly po ní v takovém stavu, že se nedaly při vyklízení sklepa zachránit (srov. *Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 211, 419, 537–8, 757–8).

Podobné obtíže byly s několika dalšími drobnými záchrannými výzkumy, mj. s několika kostrovými knovízskými hroby (jeden v: *Bouzek 1958a*); další v Hloubětíně jsem vykopával v zimě pod sněhem. Tenkrát jsme napřed nasypali na zem žhavé uhlí a po rozmrznutí zachraňovali nálezy z čerstvě rozmrzlé půdy; samozřejmě jak nádoby, tak i kostra byly značně popraskané a tuto metodu nelze nikomu doporučit. Na drobné akce jsem většinou jezdil na kole, s lopatou a krumpáčem přivázanými ke kostře, ale jindy také tramvajemi a autobusy.

Část záchranných výzkumů na raně knovízském pohřebišti v Modřanech byla aspoň předběžně publikována (Bouzek 1969); sluší se zde připomenout i další soubor – sběr, z něhož byly zachráněny podobné střepy z přechodného mohylovo-knovízského stupně K I. Střepy z bylanského sídliště na jižním okraji pražské sídelní oblasti v Osnici u Jesenice (Bouzek 1958b) byly nedávno v Muzeu hlavního města Prahy nalezeny, ačkoli byly dlouho neznámé (srov. *Lutovský – Bernat – Čtverák 2009* též pro nové nálezy odtud). Doufám, že se naleznou i další nálezy z mých tehdejších drobných výzkumů a že se mi je podaří nějakou formou publikovat či dokončit nálezové zprávy. Tyto poznámky zde chtějí aspoň v souborné zmínce připomenout, co by se jinak mohlo ztratit úplně, pokud se pokusy nepodaří; měly by být aspoň předběžnou poznámkou zachyceny ve sborníku jubilanta, který se zasloužil o záchranu mnoha dalších a významnějších památek regionu.

II.

V šedesátých letech jsem se snažil několika pochůzkami o zachycení jižního okraje osídlení pražské kotliny na pravém vltavském břehu, ale pak situaci daleko lépe shrnul jubilant (Čtverák 1999). Eneolitické a štítarské hradiště na Závisti se jeví být při okraji osídlené zóny, nálezy z Jílového už jsou mimo ni; osídlení knovízské i halštatské se zdá končit okolo obcí Jesenice–Osnice a v okolí Řičan (srov. *Lutovský – Bernat – Čtverák 2009*). Už ovšem i pohřebiště na Pankráci má lužické a slezské prvky, typické pro periferní zónu (Vokolek 2003, 288, tab. 300:12–17; Bouzek 2006b, 50–52).

Nová publikace Smejtky a Erného (Erné – Smejtek 2010) souboru bronzových předmětů z Pyšel je významným příspěvkem k diskusi o periferních, jen čas od času využívaných částech Čech. U Pyšel

¹ Práce byla vypracována v rámci vědeckého záměru MSM J13/98: 11200004.

Obr. 1. Dvě etážové nádoby klasického stupně (K V) z Křepevic

probíhá moderní železnice i silnice přes Sázavu, a není tedy vyloučeno, že tudy procházela přirozená cesta na jih už v pravěku; v raném středověku šla přes nedaleké Poříčí. Pak by mohlo jít o soubor obětín božskému vládci stezky či brodu. Při posuzování hodnoty bronzových předmětů nám může posloužit srovnání s písemnými prameny z Egypta a Mesopotamie. Např. z egyptské Střední říše máme zprávu o tom, jak jedna paní koupila otrokyni za sekeru, z Babylonie jak se pět synů soudilo o čtyři nože jako dědictví po otci v několika instancích (Michailidou 2005, 243–244). Z datování souboru by se dalo soudit, že pochází z doby kolonizace Sedlčanska kno- vízskou kulturou.

Sedlčansko bylo intensivně osídleno v Ha (A2–) B1 (můj Knovíz V až počátek K VI); v Ha B2 osídlení téměř mizí. Vedle zpracovávání nálezů z Křepevic, které mi svěřil Ladislav Hájek a jehož publikaci připravujeme s V. Vokolkem (srov. Bouzek–Vokolek v tisku, ukázka zde obr. 1), jsem usiloval o evidenci nálezů i na jižnějším Benešovsku a Sedlčansku. Chodil jsem okolo Benešova na různé lokality, které mi známí odtud doporučovali, ale šlo vesměs o osídlení z raného středověku či ještě pozdější, s jedinou výjimkou. Slámovaný střep z Krkavčí skály (Černé Budy–Vlkančice), který jsem kdysi předal do Muzea Podblanicka, je nyní doplněn rozsáhlejšími soubory středního eneolitu z více lokalit v Posázaví (Bernat – Štědra 2002; tíž 2005) a podobně se rozšířily naše poznatky o výšinná sídliště v oblasti jižnější (Fröhlich – Eigner 2010); pro tuto dobu lze už počítat se systémem chránícím teritorium i povltavskou stezku. Keramika z Poříčí nad Sázavou byla srovnatelná s oběma kostelíky, v poleší Tužinka jsou patrně valy ze 16.–17. století; stopy dolování na několika místech (pokud mohu posoudit) jsou z podobné doby. Výjimkou je pozdně halštatské hradiště na Velkém Blaníku; ten snad měl už tehdy nejen vojenskou, ale i náboženskou funkci. Již J. Neustupný (1975, 137–8) kdysi upozornil na to, že pokud existují hradiště, nejsou zbraně v hrobech a naopak. Hradiště středního eneolitu, Ha B2–3, pozdního halštatu a oppidální ukazují pevný, do jisté míry centrálně organizovaný systém vlády.

III.

Bohužel v mém předchozím článku o nálezech z benešovského okresu (Bouzek 2010) bylo u bronzové sekerky s horními laloky uvedeno nepřesně místo nálezu. R. Korený mi laskavě sdělil, že sekera pochází z naleziště mezi Kamýkem nad Vltavou a Cholínem a je dnes uložena v Podblanickém muzeu ve Vlašimi. Podrobnosti jsou uvedeny v článku R. Koreného, J. Frány a M. Fikrleho (2011), publikovaném v tomto svazku, který také vhodně doplňuje další můj omyl, že totiž náramky z hrobu v Drevníkách (Bezděka – Bouzek 1962) byly špatně odlity; ve skutečnosti byly vyrobeny ze suroviny se značnou příměsí olova a jejich stav není dán špatným odlitím, nýbrž korozí (pro analýzy bronzových předmětů v Čechách vůbec cf. Frána et al. 1995). V každém případě je pozoruhodné, o co více nálezů z doby bronzové i železné se vyskytlo na levém břehu Vltavy než na východ od ní (Hrala 1973; Smejtek 1987ab; tíž 1993; Korený – Novák 2004).

IV.

Nový přehled pravěku Čech (zejména Jiráň ed. 2008; Venclová ed. 2008) ukázal znovu v hrubých rysech oblasti s trvalým intensivním osídlením a jejich periferní zóny. Důvody změn ve struktuře osídlení a jeho dočasného pronikání mimo centrální zónu s hustým osídlením lze hledat především v několika faktorech:

A. Změny klimatu a s tím související změny možností využití krajiny pro zemědělství (např. prodloužení vegetační doby obilovin), s tím souvisí také změny podílu obilnářského zemědělství vs. chovu dobytka a varianty podrobněji specializovaného zemědělství (různé obilniny, např. pšenice a ječmen vs. žito a oves, hrách, čočka apod., pěstování koz a ovcí vs. hovězí dobytek). Podle evidence klimatických změn v době popelnicových polí lze najít vysvětlení pro situaci: po prvním velkém oteplení v Br C2/D1 došlo ke změně směrem ke kontinentálnímu počasí, které bylo např. pro dolní povodí Lužnice nevy-

hodné: tužší zimy se tu projeví výrazněji než v Pootaví (srov. *Bouzek – Ložek 2007*). Konec Ha B1 byl klimaticky spojen s podstatným ochlazením a poté zase přechod do Ha C je většinou v Čechách jen velmi skromně doložen vzhledem k tehdejší klimatické krizi; na Příbramsku a Sedlčansku ani v jižních Čechách ho zatím neznáme (*Chvojka 2009; Bouzek 2005; tůž 2006a*).

B. Speciální přírodní zdroje (ložiska kovů a jiných surovin, např. tuhy); tento faktor by se možná mohl týkat nálezů z Jílového (*Kytlicová 2007, 268, tab. 15 B*).

C. Systém zajištění cest podél Vltavy se v Ha B ukazuje podobným způsobem jako u oppid a ve středním eneolitu; v oblasti kultovního zajištění cesty se může hledat výklad bronzů z Pyšel (*Ernée – Smejtek 2010*) a Nalžovic (*Kytlicová 2007, tab. 129 C; viz též výše*).

D. Zajištění politické a mocenské struktury, zajištění hraničních pásů ukazují hradiště na okrajích osídlených zón či mimo ně. Hradiště štítarská a středního eneolitu patří zřejmě do této kategorie, patrně i halštatské nálezy z Blaníka. Obvykle bylo potřeba zajistit vojensky i kmenové svatyně.

E. Válečná nebezpečí, útočištné osady, refugia. O nich lze uvažovat například v době kimmerských a skythských vpádů (srov. *Koutecký – Bouzek 2009*).

F. Migrace do marginálních zón jako výsledek přelidnění v centrálních oblastech (o tom je mnoho zpráv u antických autorů). Např. osídlení Sedlčanska v Ha A2/B1 se zdá patřit do této kategorie (srov. už *Neustupný 1941*). Migrace byly dlouho považovány za překonané bludy, ale dnes se k nim už leckteří jako k možnosti interpretace vrací.

Změny identit jsou v archeologii vyznačeny obvykle změnami kultur, ale pro menší skupiny v marginálních oblastech je při interpretaci nutno přihlídnout k jejich fragilitě, doložené např. na únětickém pohřebišti ve Franzhausen v Rakousku.

LITERATURA

- Bernat, J. – Štědra, M. 2002:* Dvě nově zjištěná výšinná sídliště v Sázavě, okr. Benešov, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 145–161.
- Bernat, J. – Štědra, M. 2005:* Posázavská hradiště – nové nálezy a poznatky, *Archeologie ve středních Čechách* 9, 197–225.
- Bezděka, J. V. – Bouzek, J. 1962:* Knovízské hroby v Drevníkách, *Archeologické rozhledy* 14, 556, 568–570.
- Bouzek, J. 1958a:* Knovízský kostrový pohřeb v Praze XIX-Veleslavíně, *Archeologické rozhledy* 10, 117–119.
- Bouzek, J. 1958b:* Bylanské sídliště v Osnicích, *Archeologické rozhledy* 10, 119–120.
- Bouzek, J. 1969:* Nové pozdně mohylové hroby z Modřan, *Archeologické rozhledy* 21, 485–490.
- Bouzek, J. 1974:* Laténský kostrový hrob bojovníka v Praze-Bubenči, *Archeologické rozhledy* 26, 587–592.
- Bouzek, J. 2005:* Klima v pravěku, *Archeologické rozhledy* 57, 180–228.
- Bouzek, J. 2006a:* Böhmen und Bayern in der Urnenfelderzeit I, *Germania* 83, 2005, 215–256.
- Bouzek, J. 2006b:* Kde leží hranice mezi lužickými skupinami východních a severozápadních Čech a kde hranice s knovízskou kulturou? In: *Vita Archaeologica, Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové–Pardubice*, 49–54.
- Bouzek, J. 2010:* Dva neznámé nálezy knovízské kultury z Benešovska, *Archeologie ve středních Čechách* 14, 259–262.
- Bouzek, J. – Ložek, V. 2007:* Klimatische Entwicklung in der Vorgeschichte: Evidenz aus Höhlen und Abris. In: *Terra Praehistorica. Festschrift für Klaus-Dieter Jäger zum 70. Geburtstag*, Erfurt, 116–124.
- Bouzek, J. – Vokolek, V. v tisku:* Křepenice a periferní krátkodobá osídlení v době popelnicových polí v Čechách. In: *Korený, R. ed., Akta konference o době popelnicových polí a halštatu. Příbram*.
- Čtverák, V. 1999:* Osídlení okolí hradiště Závist od mohylové kultury střední doby bronzové po časný latén, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 101–112.
- Ernée, M. – Smejtek, L. 2010:* Mladobronzový depot (?) z Pyšel, okr. Benešov, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 23, 111–123.
- Frána, J. – Jiráň, L. – Maštalka, A. – Moucha, V. 1995:* Artefacts of Copper and Copper Alloys in Prehistoric Bohemia from the Viewpoint of Analyses of Element Composition. *Praehistorica Archaeologica Bohemica 1995. Památky archeologické – Supplementum 3*. Prague, 125–296.
- Fröhlich, J. – Eigner, J. 2010:* Nově objevená eneolitická výšinná sídliště v oblasti Orlické přehrady. Příspěvek k eneolitickému osídlení podél středního toku Vltavy, *Archeologie ve středních Čechách* 10, 29–49.
- Hrala, J. 1973:* Knovízská kultura ve středních Čechách. *Archeologické studijní materiály* 11. Praha.
- Chvojka, O. 2009:* Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Brno.

- Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.
- Korený, R. – Novák, L. 2004: Hromadný nález z Nečína (II) a nový pokus o lokalizaci některých bronzů ze sbírek Hornického muzea Příbram, Archeologie ve středních Čechách 8, 287–300.
- Korený, R. – Frána, J. – Fikrle, M. 2011: Nové poznatky o střední až pozdní době bronzové na Příbramsku, Archeologie ve středních Čechách 15, 259–265.
- Koutecký, D. – Bouzek, J. 2009: Horská sídliště v Krušných horách, Archeologie ve středních Čechách 13, 213–282.
- Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 20-12. Stuttgart.
- Lutovský, M. – Bernat, J. – Čtverák, V. 2009: Sídlíště v Osnici (okr. Praha-východ) a halštatské osídlení povodí horního Botiče, Archeologie ve středních Čechách 13, 283–304.
- Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: Pravěká Praha. Praha.
- Michailidou, A. 2005: Weight and Value in Pre-Coinage Societies: An Introduction. Athens.
- Neustupný, J. 1942: Das Vordringen der Knobitzer Kultur nach Südböhmen, Altböhmen und Altmähren 2, 111–117.
- Neustupný, J. 1975: A propos du modèle des oppidums celtiques, Alba Regia 14, 137–139.
- Smejtek, L. 1987a: Die Struktur der Besiedlung des mittleren Moldautales in der Urnenfelderzeit. In: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice 1987. Praha, 203–208.
- Smejtek, L. 1987b: Vývoj osídlení Příbramska v mladším pravěku a jeho vztah k přírodnímu prostředí, Vlastivědný sborník Podbrdská 38/39, 313–367.
- Smejtek, L. 1993: The development of the Late Bronze Age settlement pattern in the basin of the central Vltava (Bohemia). In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Bratislava 1991. 3. Bratislava, 116–124.
- Venclová, N. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha.
- Vokolek, V. 2003: Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách. Fontes archaeologici Pragenses 27. Pragae.

NOTES ON SEVERAL RESCUE EXCAVATIONS IN THE PRAGUE CAULDRON AND ON THE SOUTH-EASTERN BORDER OF THE SETTLED AREA OF THE PRAGUE REGION

The first part of the article gives a preliminary report on author's as yet unpublished rescue digs in the Prague region, the second part discusses the south-eastern fringes of the settled area of the Prague cauldron, with some notes on newly published and unpublished results of surface survey there. The third part brings some corrections to previous publications of the author, concerning the provenance of an axe and the metal composition of bracelets from Dobříš. The fourth part tries to find explanations for the short-living settlement sites outside the usually habituated areas in Bohemia. The climatic fluctuation with sometimes better conditions for agriculture was apparently the main reason for the entrepreneurs, but metals and other specific natural resources were exploited even in climatically less well equipped areas, while protection of territory and of tribal sanctuaries, of roads (esp. of the Salt Route along the Vltava River) led to construction of hill forts esp. in Middle Eneolithic, in Ha B2–3, in Late Hallstatt and in Late La Tène periods.

Fig. 1. Two-storeyed vessels of the Knovíz culture V phase from Křepeň near Sedlčany

(English by J. Bouzek)